Kan man lära ungdomar demokrati? Statlig ungdomspolitik och frivilliga organisationer

Tobias Harding
tobias.harding@liu.se
Tema Kultur och samhälle (Tema Q), Linköpings Universitet

Statsbidrag till ungdomsorganisationerna har funnits sedan 1954. Ett stöd till barns och ungdomars fritid på egna villkor tycks har varit väl använda pengar för barnen och ungdomarna själva – samt för ett demokratiskt samhälle med stort behov av aktiva medborgare.[1]

I svensk ungdomspolitik – som till exempel i det ovan citerade betänkandet *Fritid på lika villkor* (SOU 2009:28) – anses möjligheten att arbeta i frivilliga organisationer dana ungdomar till ”aktiva medborgare”. Denna inställning får nog sägas vara typiskt för hur stödet till ungdomsorganisationerna uppfattas, både av organisationerna själva och av berörda politiker och tjänstemän. Till skillnad från äldre formuleringar av liknande tankar väljer utredningen dock att undvika ordet ”fostra”. Detta anses nämligen tillskriva ungdomarna en allt för osjälvständig roll. Trots att tanken är att politiken ska stödja barns och ungas utveckling i viss riktning – göra dem till ”aktiva medborgare” – är inte minst självständigheten ett bärande element i denna form av bildning.[2]

I det här kapitlet spårar jag tankefiguren ytterligare ett sekel tillbaka i tiden för att sedan analysera den etablerade ungdomspolitikens syn på frivilliga organisationer. Till sist diskuterar jag hur några idag framgångsrika relativt nya organisationer formats i relation till dessa förhållanden. Diskussionen gäller i första hand Sveriges roll- och konfliktspelsförbund (Sverok), men jag tar även upp det muslimska studieförbundet Ibn Rushd, Piratpartiet och dess ungdomsorganisation Ung Pirat. Exemplen antyder att tanken att nya media och fritidsvanor hotar frivilligorganisationen som form åtminstone är en överförenkling. Samma sak tycks gälla åsikten att den skulle passa illa för ungdomar och invandrare. Därmed inte sagt att omfattande förändringar inte pågår i föreningslivet. Förändringen beskrivs dock kanske bättre i termer av en omtolkning, eller översättning, av föreningsformen till nya sammanhang än som en tillbakagång för det frivilliga engagemanget som sådant. Ryktet om föreningsformens död tycks överdrivet. I denna process utgör såväl den nya kontexten som de institutionaliserade förutsättningarna och formerna viktiga faktorer som behöver studeras ytterligare. I synnerhet de senare förstås kanske bäst i ljuset av sin historia.

Förhistoria: Civilsamhället som medborgarbildning

Att den frivilliga organiseringen har en viktig roll att fylla i en demokrati är en tanke som går tillbaka åtminstone till den moderna demokratins gryningsskede. Numera är en av de vanligaste referenserna på området den amerikanske statsvetaren Robert D. Putnam. Uppfattningen torde idag vara väletablerad, inte minst i amerikansk statsvetenskap. Som kommentar till amerikansk demokrati kan tanken spåras tillbaka till den franske adelsmannen Alexis de Tocquevilles inflytelserika skildring *Demokratin i Amerika* från 1830-talet. Där beskriver han bland annat sammanslutningarnas avgörande roll i byggandet av (för att låna en formulering från Putnam) en fungerande demokrati. Tocqueville var övertygad om att den historiska utvecklingen på gott och ont gick mot demokrati och jämlikhet. Hans iakttagelser gäller emellertid inte för demokratier i största allmänhet. Vad som intresserade honom var istället USA:s *fun-*

gerande demokrati, att jämföra med exempelvis franska revolutionens instabila och mer kaotiska. *Demokratin i Amerika* är i den meningen en optimistisk bok och i grunden positiv till såväl det amerikanska samhället som demokratins potential som samhällssystem. Bokens syfte tycks vara att hjälpa Frankrike att lära av det amerikanska exemplet och därigenom undvika att upprepa sina egna misstag.[3] Det kanske inte är helt överraskande att dess läsekrets har varit större i USA än i Frankrike.

I korthet såg Tocqueville en dubbel roll för sammanslutningarna. Å ena sidan fostrades individen i förmågan att organisera sig i grupp och agera med hänsyn till sina medmänniskor. Å andra sidan utgjorde de självständiga sammanslutningarna en motvikt mot den statliga centralmakten. Den förstnämnda uppfattningen har föregångare ännu längre tillbaka. Inte minst Aristoteles beskrev politik som en form av erfarenhetsbaserat kunnande. Han tänkte sig dock att detta var en erfarenhet man skaffade sig i statsstatens politiska liv. Själva föreställningen om frivilliga organisationer skilda från staten är nära förbunden med den borgerliga offentlighetens uppkomst. Den normativa tanken att motvikter mot staten skulle vara önskvärda kan också läsas i detta ljus, även om den hos Tocqueville även pekar tillbaka mot tiden före den moderna staten.[4]

Redan ett par decennier efter det att Tocqueville publicerade *Demokratin i Amerika* kunde man i Sverige se organisationer baserade på idén om de bildande effekterna i att leda – eller åtminstone delta i ledarskapet i – frivilliga sammanslutningar. Sådana bildades bland annat för att förbereda nya grupper i samhället för det medinflytande de skulle komma att få genom demokratins, av allt att döma väntade, införande. Idéhistorikern Frans Lundgren beskriver verksamheten i så kallade bildningscirklar i 1850-talets Sverige. Dessa var bildade av borgerliga liberaler i syfte att bidra till höjandet av arbetarnas bildningsnivå. Det ansågs viktigt att arbetarna själva var representerade i organisationernas styrelser och därmed kunde ta del i verksamhetens utformning. Detta var i samtiden en kontroversiell lösning. Hade arbetare verkligen den nödvändiga nivån för att ta ansvar för sådana uppdrag, eller riskerade man att cirklarna blev forum för agitation mot den bestående ordningen? Syftet med cirklarna ansågs sällan vara politiskt av de som bildade dem. Däremot ingick väntade fostrande och modererande effekter, något som uppenbarligen inte ansågs vara politiskt. Detta kan möjligen tolkas som att dags- eller partipolitisk neutralitet ingick i förutsättningarna. Det från Tyskland importerade bildningsbegreppet innehöll på en gång ett krav på självkontroll (som Lundgren i Michelle Foucaults anda läser in i ett större system för social kontroll) och en kompetens att ta en vuxens ansvar för sitt eget liv.[5]

Cirklarna var, för att använda ett mer modernt språkbruk, en skola i demokrati, men också föreställda skilda ifrån den demokrati som utövades i samhället omkring dem. Liksom amerikanerna representerade framtiden för Tocqueville, representerade arbetarna framtiden för bildningscirklarnas grundare. Dessa föreställningar om verksamhetens effekter påminner i hög grad om de som Aristoteles och andra antika tänkare menade att det politiska livet i statsstaterna hade på den aktive medborgaren.[6] Medan det aktiva deltagandet i statsstatens politik var ett egensyfte för Aristoteles handlade deltagandet bildningscirklarna om att bilda arbetarna för det ansvar som de skulle komma att axla som medborgare i en nationell demokrati.[7] Vissa av de egenskaper som bildningscirklarna uppvisade skulle med tiden bli grunddrag i det svenska föreningslivet: en tanke om en demokratisk organisation som i sig hade bildande effekter som ett slags skola i ansvarstagande och demokrati, och som samtidigt organiserade människor i vad som uppfattades som meningsfulla och bildande fritidsaktiviteter. Sambandet mellan aktivitet och organisationsform har senare blivit bärande i den svenska folkbildningens kunskapssyn.[8] I ungdomspolitiken skulle däremot organisationsformen bli det avgörande draget.

Den svenska frivilligorganisationen

Med tiden skapades den organisationsmodell som skulle bli den dominerande i det svenska föreningslivet, både när det gäller ungdomsorganisationer och andra folkrörelseorganisationer. I denna modell kännetecknas organisationerna av ett flertal drag. De består typiskt sett av en riktäckande nationell organisation som delas in geografiskt i distrikt, oftast med gränser som motsvarar länsindelningen. Distrikten består i sin tur (ibland med ytterligare mellanliggande nivåer) av lokalföreningar som även de är geografiskt avgränsade. Lokalföreningarna baserar sig slutligen på individuellt medlemskap. Vem som helst kan (med få undantag) bli medlem i en lokalförening och varje medlem har en, och endast en, röst vid föreningens årsmöte. Föreningsdemokratin grundar sig på ett medlemskap som är frivilligt, öppet, jämlikt och individuellt. Organisationens totala medlemsantal är ofta mycket stort. I synnerhet lokalt utgör medlemmarnas frivilliga och ideella (i meningen obetalda) arbete merparten av det arbete som sker i organisationen. Frivilligorganisations roll i demokratin brukar dock i första hand anses vara att artikulera ett stort antal medlemmars vilja eller intressen.[9] Naturligtvis finns det undantag ifrån denna modell, men det kan ändå hävdas att den är den dominerar svenskt föreningsliv, även om den i praktiken sällan har varit så dominerande som man skulle kunna tro att döma av hur föreningslivet uppfattats i den statliga politiken. Inte minst den omfattande mängd arbete som vid sidan av den artikulerande rollen utförs i föreningslivet har ofta ignorerats i svensk diskussion.[10]

Ett särfall som fått stor betydelse, inte minst för politiken och för det övriga föreningslivet, är studieförbunden. Dessa bildningsorganisationer kan ses som ännu ett typiskt drag i det svenska organisationslivet. I stort sett alla de etablerade riksorganisationerna är medlemmar i – eller åtminstone i nära samarbete med – något av de idag nio studieförbunden (tio om man räknar SISU, idrottsrörelsens något annorlunda organiserade studieförbund). Dessa kan ses som nationella metaorganisationer där andra riksorganisationer är medlemmar. Denna organisationsform har funnits etablerad sedan 1900-talets början.[11]

Dessa nya föreningsformer skiljde sig på flera punkter ifrån de som existerade tidigare under 1800-talet och dessförinnan. Den svenska föreningsfriheten är i sig en del av den borgerliga offentlighet som byggdes upp under denna tid. Friheten att starta föreningar utan tillstånd var något av en nyhet. Äldre organisationer existerade inte oberoende av staten. Etablerade organisationer som skrån, gillen och ordenssällskap existerade i kraft av att kungen och andra myndighetspersoner stadfäst dem. Möjligheten att grunda ekonomiska organisationer som aktiebolag och ekonomiska föreningar utökades med den tilltagande näringsfriheten. I slutet av 1800-talet diskuterades även möjligheten att stifta en lag om ideella föreningar. Någon sådan har emellertid aldrig stiftats. Istället etablerades i praxis att ideella föreningar utgör rättssubjekt även utan att ha registrerats. Allt som krävs är ett konstituerande möte och minst två medlemmar. Den ideella föreningen framstår idag som den juridiska person som är i särklass lättast att grunda,[12] något som inte minst blir tydligt när det gäller ungdomars föreningsverksamhet. Det är, som vi ska se, till och med så att omyndiga tonåringar som förtroendevalda i en ideell förening kan göra rättshandlingar som de inte har möjlighet att göra som privatpersoner.[13]

Frivillighet och ideellt arbete är utmärkande drag hos denna typ av organisationer. Frivilligheten kan också anses vara det som skiljer dem ifrån marknadens och den offentliga sektorns organisationer. Jag kommer i det följande att tala om dem som ”frivilligorganisationer”. Staters innevånare och medborgare har visserligen rättigheter, men de är också underkastade lagar och regler som inte är frivilliga. De har heller ingen möjlighet att undkomma staten utan att förflytta sig till en annans stats territorium, om ens då. Marknaden rymmer i jämförelse med staten mindre tydliga inslag av tvång (en definition av stat är trots allt att det är en aktör som innehar monopol på legitimt våld inom sitt territorium). Frivilligheten i vinstdrivande

företag och frivilligorganisationer är emellertid av olika karaktär och förhåller sig olika inte minst till ekonomisk makt och juridiska skyldigheter. Sociologerna Ahrne, Boström och Forsell delar in frivilligheten i tre aspekter:

1. ”[V]alet att bli medlem eller inte är det första ledet i frivilligheten.”
2. ”[A]tt en medlem frivilligt kan delta i alla organisationens aktiviteter”.
3. ”[A]tt det finns en överensstämmelse mellan det individuella motivet för medlemskap och organisationens verksamhet/mål.”[14]

I synnerhet de två första punkterna kan kännas igen i tros- och livsåskådningsforskaren Johan von Essens studie av varför människor arbetar ideellt (som är den term han använder) inom miljörörelsen, idrottsrörelsen och socialt arbete. Han urskiljer tre huvuddrag i vad hans 40 ideellt engagerade intervjupersoner uppfattar som ideellt arbete: det är oavlönat, det är frivilligt, och insatsen ger meningsfulla konsekvenser för någon annan. Det ideella arbetet tycks definierat i motsats till det avlönade, som för intervjupersonerna ofta inte bara är görs för lönens skull utan även upplevs som både påtvingat och egennyttigt. Altruismen i det ideella arbetet ska dock inte tolkas som att de inte känner att de får ut någonting av det, tvärtom. Förhållandet är dock paradoxalt på så vis att de menar sig få ut någonting av det just på grund av att specifika positiva konsekvenser för dem själva inte är syftet med arbetsinsatsen.[15]

”Överensstämmelse mellan det individuella motivet för medlemskap och organisationens verksamhet/mål” är särskilt relevant i förhållande till organisationens förmåga att artikulera medlemmarnas vilja och intressen. Det är värt att notera att sambandet mellan organisationens och medlemmarnas åsikter hänger samman med den i Sverige sedan länge dominerande uppfattningen att frivilligorganisationernas huvudsakliga samhälleliga funktion är att artikulera medlemmarnas vilja eller intressen. Det är alltså inte verksamheten som antas motivera medlemskapet, ett antagande som kanske inte är rimligt ens i Sverige. Civilsamhällesforskarna Wijkström och Lundström konstaterar att det på intet sätt är självklart globalt. Tvärtom hänger det samman med föreställningen om att välfärden är statens uppgift. Även i Sverige bedrivs dock en betydande mängd verksamhet inom den frivilliga sektorns organisationer,[16] något som inte minst gäller ungdoms- och fritidsorganisationer. Huvudskälet till medlemskap i till exempel en schackförening är knappast att man vill bidra till att en ideologi eller åsiktsriktning skall artikuleras i samhällsdebatten. Snarare kan man anta att de politiska linjer som sådana organisationer ibland driver är motiverade utifrån verksamheten och syftar till att förbättra förutsättningarna för dennas bedrivande.

Detta ska emellertid inte tolkas som att det svenska civilsamhälle som etablerades genom föreningsfriheten ens från början innebar något totalt oberoende från staten. Istället etablerades nya samband mellan stat och frivilligorganisationer. När ABF grundades 1912 var organisationsformen enligt idéhistorikern Per Sundgren en direkt följd av det bidragssystem baserat på studiecirklar som införts 1910. Detta var i sin tur resultatet av en utredning som i stor utsträckning var ett verk av bildningsförespråkaren Oscar Olsson; själv en ledande representant för nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet.[17] Folkrörelsernas organisering hade alltså redan då börjat gå hand i hand med utformningen av statens politik gentemot dem. Detta är ett drag som med tiden blivit allt mer utvecklat. Frivilligorganisationerna har under 1900-talet fått direkt inflytande över de myndigheter som verkar inom de för dem relevanta politikområdena. Samtidigt finansieras organisationerna i ökande grad genom offentliga anslag vars konstruktion utövar direkt inflytande över deras organisation.[18]

Frivilligorganisationerna är emellertid inte enbart formade i samspel med nationalstaten i dess egenskap av stat. Man kan också se nära samband med nationen som föreställd gemenskap. Vi har redan sett hur medlemskapet kan ses som en fostrande förberedelse inför medborgarskapet. Föreningens demokratiska gemenskap blir således en mikrokosm för nationalstatens nationella demokratiska föreställda gemenskap. Sambandet går emellertid längre: föreningarna ingår i riksorganisationer som geografiskt sammanfaller med nationens territorium.

Riksorganisationens medlemmar är idealtypiskt sett bosatta i hela Sverige och bara i Sverige. I dagens bidragssystem är det ofta uttalat att riksorganisationen bör omfatta hela det nationella territoriet, medan medlemmar bosatta i utlandet visserligen är tillåtet men inte utgör grund för offentliga bidrag. Liksom nationalstaten består av län och kommuner består riksorganisationen av distrikt och lokalföreningar vars gränser ofta sammanfaller med den administrativa indelningen. Dessa förhållanden blir därmed en del av den aktive medlemmens livsvärld. Liksom så många andra banala förhållanden kan de, som Michael Billig[19] beskrivit, internaliseras och ligga till rund för en nationsuppfattning. Tillsammans med den politiska erfarenhet som frivilligorganisationernas egenmakt medförde gör dessa aspekter det föga förvånande att medlemskap och aktivitet i dessa från 1800-talet och framåt ansetts ha personlighetsdanande aspekter lämpade för att dana nya medborgare till nationalstaten Sverige.

Ungdomspolitiken: Medborgarbildning för framtidens medborgare

Vid 1900-talets mitt vad arbetarrörelsens organisationer etablerade delar av samhället. Socialdemokratiska Arbetarpartiet var stabilt som regeringsparti och LO hade etablerat sig om en central aktör på Saltsjöbadsandans arbetsmarknad. ABF och folkhögskolorna hade redan börjat integreras i det offentligfinansierade utbildningssystemet. Det var inte längre i första hand arbetarna som var i behov av att fostras till medborgare. Redan under mellankrigstiden hade ungdomarna börjat diskuteras politiskt. Kanske har ungdomen alltid hört till den politiska dagordningen. Som Erling Bjurström påpekat har emellertid moderniteten ett särskilt kluvet förhållande till den. Å ena sidan representerar ungdomarna en framtid som i framåtskridandets anda uppfattas som ljus och lockande. Ungdomskulturen kan därför användas som indikator för att förutse tidsandans växlingar. Ungdomsrörelser anses på ett liknande sätt bära förändringens vindar och driva samhället framåt genom radikalism och ifrågasättande. Å andra sidan fortlever den traditionella tropen om ungdomens förfall som ett hot mot samhällets bestående värden och ungdomskulturen som ett tecken på sedernas förfall.[20]

Mellankrigstidens ungdomspolitik hade rört ungdomarnas liv i allmänhet. På 1950-talet skildes ungdomspolitiken emellertid ut som eget politiskt område. Det är troligen denna politik man syftar på i citatet som inleder detta kapitel. Mer exakt skapades ett politiskt område som fokuserade på ungdomars fritid. Denna politik tog sig två huvudlinjer: å ena sidan stödet till frivilligorganisationernas ungdomsverksamheter och å andra sidan uppbyggnaden av öppna kommunala verksamheter för de ungdomar som inte var medlemmar i föreningar. Det är den förstnämnda kategorin som är ämnet för detta kapitel. Indelningen antyder att det är denna grupp som uppfattades som den i normativ mening mest önskvärda. Ungdomarna i denna grupp hade genom sitt föreningsmedlemskap gjort sig förtjänta av ett visst mått av autonomi. Liksom i bildningscirklarna i mitten av 1800-talet var det denna autonomi som tänktes möjliggöra föreningsmedlemskapets demokratifostrande effekter. Det var ansvaret för den egna verksamheten som födde den moraliska resningen att ta detta ansvar. Detta egna ansvar gjordes följaktligen till en av grundpelarna i ungdomspolitiken.[21] Det är också detta som citatet syftar tillbaka på: principen att ungdomsorganisationerna ska skiljas från de vuxnas organisationer för att därigenom möjliggöra för ungdomarna att själva ta ansvar för sin egen organisering.

Samtidigt organiserades ungdomsorganisationerna efter de etablerade förebilderna. Bildningscirklarnas partiella ledningsansvar var inte längre något alternativ. Den organisatoriska autonomin hade blivit en allmänt accepterad norm och ingick i det organisationskoncept man nu ville att ungdomarnas aktivitet skulle lära dem, om än under bidragsgivande myndigheters och moderorganisationers uppsikt. I flera fall knöts organisationerna nämligen som ungdomsförbund till etablerade organisationer för vuxna, som till exempel de politiska partierna. Liksom sina förebilder organiserades de i riksförbund, distrikt och lokalföreningar baserade på

öppet och frivilligt medlemskap samt på frivilligt och ideellt arbete. Kraven på öppenhet och demokrati kvarstår fortfarande i Ungdomsstyrelsens bidragsregler. Förekomsten av riksförbund, distrikt och lokalföreningar är avgörande för att få bidrag på respektive nivå. Det var mängden engagerade ungdomar som var avgörande – inte vad de ägnade sig åt. Det offentliga stödet till dem har allt sedan efterkrigstiden baserat sig på kvantitativa mått, i allmänhet på antalet medlemmar, men på senare år främst på den kvantifierade mängden aktivitet. Att bidragsformerna bidrar till en ökad likformighet (isomorfi) i organisationsformen kan det knappast råda något tvivel om. I bidragssystemet premieras organisationsform och kvantitet, inte innehåll. Även medlemmarnas ålder är väsentlig i den ungdomspolitiska bidragsgivningen;[22] det är ungdomarna som behöver fostras, inte (längre) de vuxna.

Kris i demokratifrågan?

Det är i stora drag så som systemet har sett ut sedan efterkrigstiden. Ungdomarna har varit samhällets framtidshopp; åtminstone då de bildats politiskt i ungdomsorganisationer organiserade efter förebild av de vuxnas organisationer och därmed enligt grundprinciperna frivilligt, öppet, demokratiskt och nationellt. Med nittonhundratalets slut nalkades emellertid ett nytt problem. Under nittiotalet sjönk medlemstalen i de etablerade frivilligorganisationerna allt kraftigare. Denna minskning har fortsatt under 2000-talet. I den stora Demokratiutredningen engagerades strax före sekelskiftet ett stort antal forskare för att förklara fenomenet. I det senaste decenniets diskussioner kring detta har man ofta hänvisat till Putnams undersökningar av demokratin i Amerika och Italien. Putnam verkar i mångt och mycket i Tocquevilles anda men betonar föreningarnas värde för samhällets sammanhållning, konsensusdimensionen, snarare än konliktdimensionen i Tocquevilles tänkande. Den viktigaste slutsatsen som hans svenska efterföljare tycks ha hämtat ifrån honom var dock inte förklaringen till vad han beskrev som det minskande sociala kapitalet i samhället, utan den omfattande betydelse som detta gavs i en demokratisyn där föreningsaktiviteten utgjorde en av grundpelarna för demokratin, inte minst på grund av den legitimerande roll som frivilligorganisationerna spelar inom ramarna för Sveriges korporativa system.[23]

Slutsatsen var alltså inte så mycket en förklaring till problemet som den att det måste åtgärdas. Under en period hade Sverige en demokratiminister med uppdraget att stärka det demokratiska deltagandet. Margot Wallström har haft ett liknande uppdrag på EU-nivå. De senaste åren har ökningar i de statliga anslagen till folkbildningen även motiveras bland annat med behovet av att öka deltagandet och det medborgerliga engagemanget.[24] Också i ungdomspolitiken har denna målsättning fått återverkningar. Att minska den nedåtgående trenden och öka engagemanget framstår idag som en central målsättning för politiken.

När föreningsformens framtid på senare år beskrivits i utredningar inom olika politikområden återkommer emellertid också den mer hoppingivande beskrivningen att ungdomar inte nödvändigtvis är mindre engagerade än tidigare generationer, men att de väljer att engagera sig på nya sätt. Detta märks inte minst i Demokratiutredningen, men också i till exempel Folkrörelseutredningens betänkande från 2007 och i Kulturutredningens betänkande i februari i år. Perspektivet knyter an till forskning som beskriver hur civilsamhällets organisationsformer förändras i riktning mot att bli allt mer instabila, tillfälliga och nätverksbaserade. Ungas politiska engagemang sker inte i etablerade medlemsorganisationer utan i mer lösliga och nätverksbaserade nya sociala rörelser och i enfrågerörelser. Detta kan knytas samman med beskrivningar av fritidens förändring i riktning bort ifrån de fritidsnöjen som organiserats av de etablerade fritidsorganisationerna. Istället för traditionella sporter ägnar sig allt fler åt kommersiella träningsformer. För att alludera på Putnamns berömda bok *Bowling Alone* så är det kanske inte så att de tränar spinning ensamma, men det gör det inte nödvändigtvis inom ramarna för en ideell förening eller riksorganisation. Inte heller har TV:en samma betydelse för

dagens unga som de hade när Putnam pekade ut den som en bidragande faktor till samhällets sjunkande sociala kapital. Istället bidrar Internet till en ny uppgång för mer eller mindre sociala medier.[25]

Forskningen om det civila samhället iakttar en rörelse bort ifrån de stora stabila massorganisationer som tidigare har karaktäriserat Sverige, men också en utveckling som kan kännas igen ifrån andra länder, inte minst de anglosaxiska. Massorganisationerna går tillbaka. Istället framträder mindre och mer professionella, men fortfarande icke-statliga, organisationer, ibland i stiftelseform. Det ideella engagemanget kommer till uttryck inte främst hos aktiva medlemmar, utan hos sympatisörer, stödmedlemmar, volontärer, donatorer och andra grupper som saknar såväl direkt inflytande över organisationen som stabil koppling till den.[26] Inflytandet består i möjligheten att välja bort den. Situationen blir därmed mer marknadsliknande. Samtidigt hämtar organisationerna större intryck av former och metoder från näringslivet. Sociologen Apostolis Papakostas beskriver detta som att det inte är medlemmarna som har vänt sig ifrån frivilligorganisationerna, utan organisationerna som har vänt sig ifrån sina medlemmar. Professionaliseringen innebär mer organisation – för färre och medlemmar, med mindre möjlighet att påverka.[27]

Folkrörelseorganisationer i nätverkens tid

Mycket tyder på att även den här bilden är förenklad. Det är till exempel inte alltid så att de nya sociala rörelserna organiserar sig oberoende av etablerade institutioner. Detta framgår till exempel av Henrik Nordvalls studier av sociala forum organiserade inom, eller i samarbete med, ABF. De forum som utgör fokus för mycket av det som sker inom de nya sociala rörelserna i dagens Sverige tycks inte sällan ske i lokaler och med resurser tillhandahållna av Arbetarnas Bildningsförbund. Såväl ABF som de sociala forumens organisatörer tycks uppfatta detta som i enlighet med sin ideologiska linje. Enligt Nordvall bör detta heller inte läsas i termer av en ”gammal” organisations kooptering av en ”ny” rörelse, utan snarare som en rörelse som existerar både innanför och utanför ABF:s gränser. Organisationsformen verkar alltså vara både ny och gammal.[28]

Inte heller tycks riksorganisationer av den etablerade svenska modellen vara omöjliga att bygga upp idag. Ett av de främsta exemplen på detta torde vara Sveriges roll- och konfliktspelsförbund (Sverok).[29] Detta är idag Sveriges största ungdomsorganisation, med över 70 000 medlemmar, verksamma huvudsakligen i mer eller mindre nya fritidsaktiviteter, som rollspel, paintball, lajv och datorspel. Sverok grundades 1988 och blev bidragsberättigad ungdomsorganisation 1992. Då hade man 3 000 medlemmar. Andra exempel på ungdomsorganisationer som byggts upp från grunden under denna period är Sveriges Unga Muslimer och landets idag största politiska ungdomsförbund, Piratpartiets ännu relativt ouppmärksammade ungdomsförbund Ung Pirat, som i skrivande stund uppger sig ha 21 944 medlemmar, att jämföra med drygt 9 100 i MUF och drygt 5 400 i SSU.[30]

Sverok har alltid varit en organisation driven av stora mängder ideellt arbete (i meningen frivilligt obetalt arbete). Drivkraften bakom riksorganisationens bildande måste dock beskrivas i andra termer. Läser man de första årens nummer av medlemstidningen *Signaler från Sverok* finns det ett mål som överskuggar alla andra: att få ihop de 3000 medlemmar som då krävdes för att få status som bidragsberättigat riksförbund. Det främsta argument som användes var hela tiden statsbidraget. Målet uppnåddes redan 1992. Några år senare stabiliserades medlemstalet runt 20 000 medlemmar och stannade där i nästan ett decennium. Vid sidan stöden som ungdomsorganisation har föreningar i Sverok ända sedan starten också fått intäkter genom samarbeten med bland annat studieförbund. I de flesta fall tycks detta ursprungligen ha motiverats genom möjligheten att få tillgång till ytterligare resurser för den egna verksamheten. Åtminstone sedan 1999 har förbundet emellertid arbetat för att få en mer aktiv roll i

studieförbundssammanhang. Liksom när det gäller bildandet av föreningar handlar Sveroks interna informationen om folkbildning ofta om hur existerande verksamhet kan organiseras som studiecirklar. Samtidigt talar man också om ett utbildningsbehov som inte kunnat fyllas av existerande studieförbundsverksamhet. I en utredning från 1999 talar man om möjligheten för Sverok att grunda eller ombildas till ett nytt studieförbund. Efter flera försök i den riktningen har man emellertid valt att istället bli medlem i Studiefrämjandet.[31] Man har alltså länge strävat efter att i likhet med andra riksorganisationer delta i studieförbundens verksamhet. Samtidigt har man också strävat efter ett självstyre i förhållande till andra organisationer, helt i linje med den etablerade ungdomspolitiken.

Samtidigt som de ekonomiska motiven ofta varit centrala finns i Sverok också en stark tonvikt på det ideella arbetets betydelse, bl.a. i form av en tydligt märkbar norm att viktiga uppgifter inte bör läggas på anställda. På alla nivåer baseras verksamheten i Sverok på ideella insatser. På distriktsnivå finns i dagsläget inga anställda alls, på föreningsnivå endast undantagsvis. På riksförbundet finns i skrivande stund tolv personer anställda. Sverok har därmed, med god marginal, det lägsta antalet anställda per medlem av alla svenska ungdomsorganisationer (i andra änden av skalan finner man de politiska organisationerna). Istället bedrivs verksamheten ideellt av föreningsmedlemmar, styrelseledamöter och i olika arbetsgrupper knutna till distrikts- och förbundsstyrelse. De organisatoriska lösningarna kan skilja sig från förening till förening, de ideellt arbetande medlemmarnas dominans tycks emellertid allmängiltig.[32] Därmed skiljer sig Sverok både ifrån den rådande trenden och ifrån mer etablerade organisationer. Möjligen kan detta relateras till en låg medelålder på förtroendevalda som innebär att de befinner sig i en livsfas då tidskrävande ideellt engagemang i större utsträckning är möjligt. Å andra sidan uppfattas just ungas intresse för föreningsmedlemskap i andra sammanhang ofta som låg.

Jämför man med von Essens tidigare nämnda beskrivning av ideellt arbete anar man här både skillnader och likheter. Sverok uppvisar som vi sett en tydlig betoning på arbetets oavlönade karaktär. En vanlig tolkning är också att frivilligheten spelar en stor roll för många aktiva, här ställd i motsats till skola och arbetsliv, som i denna tolkning framstår som mindre frivilliga.[33] Den vanligast förekommande motiveringen till arbetet är emellertid att det är lärorikt och givande i sig. Informellt sägs det ibland att syftet med Sverok är att ”spela spel och ha kul”.[34] Detta ska dock inte tolkas som stående i motsats till att såväl förtroendevalda som arrangörer av olika evenemang lägger ner enorma mängder arbete och energi till förmån för andra deltagare och medlemmar. Skillnaden mot den motivering von Essen beskriver tycks vara en gradskillnad, men inte desto mindre en noterbar sådan. Den kan inte minst sättas i samband med den återkommande beskrivningen av Sverok som en organisation utan ungdomsledare där medlemmarna arrangerar aktiviteter för varandra och där ledarrollen kan skifta med aktiviteten (i kontrast mot till exempel de fotbollsföreningar där von Essen intervjuat volontärer). Här framgår en självbild av ett förbund av aktiva medlemmar som gör verksamhet för varandra. Att betona att man är aktiv för någon annans skull ligger då inte längre nära till hands.

På organisatorisk nivå kan man dra paralleller till andra nya organisationer. Det ideella arbetet ges till exempel en framträdande roll i det nygrundade muslimska studieförbundet Ibn Rushd. Resurserna ska spenderas direkt i verksamheten, inte förbrukas på löner till anställda. Man uppfattar sig också som närmare de egna medlemmarnas verksamheter än många andra organisationer.[35] Ur Papakostas perspektiv kan skillnaden mellan dessa organisationer och de mer etablerade beskrivas inte som en skillnad mellan olika typer av organisationer utan som en skillnad mellan organisationer i olika faser av en institutionaliseringsprocess. Inslaget av frivillighet i frivilligorganisationen minskar med tiden. Sverok, Ibn Rushd och Ibn Rusds medlemsorganisationer kan antas befinna sig i en tidig och föga institutionaliserad fas.[36] Hittills tycks frivillighetsnormen i någon mån ha motverkat professionaliseringen av Sverok. I

Ibn Rushd kan emellertid trycket från den organisatoriska omvärlden visa sig större då det utövas genom bland annat Folkbildningsrådets mer omfattande redovisningskrav, utarbetade främst med hänsyn till de redan existerande, betydligt mer professionaliserade studieförbunden.[37] Det är å andra sidan inte självklart att organisationer som växer fram idag kommer att institutionaliseras i samma former som sina föregångare.

Både Sverok och Ibn Rushd är förhållandevis nya – och framgångsrika – organisationer. Samtidigt följer de till synes de etablerade organisationsformerna. Sverok är en riksorganisation med individuella medlemmar, demokratiskt och frivilligt organiserade i disktrikt och lokalföreningar, och är dessutom medlem i ett studieförbund. Ibn Rushd är ett studieförbund bestående av sådana frivilligorganisationer och följer i stora drag samma organisationsmodell som andra studieförbund. Att det fortfarande inte finns etablerat i landets samtliga kommuner presenteras till exempel som ett problem som man arbetar med att åtgärda, inte som ett organisatoriskt särdrag. Den religiösa sidan av verksamheten legitimeras genom jämförelser med de sedan länge etablerade kristna studieförbunden. Man menar också att man nådde ökad förståelse för sin verksamhet genom att under prövoperioden samarbeta nära med ett av dessa, nämligen Sensus.[38]

Aje Carlbom som har studerat muslimska organisationer i Rosengård beskriver hur hans intervjuer med muslimer klargjorde betydelsen att se dessa organisationer som en del av en transnationell ”politisk och social rörelse [. Därför] var det betydelsefullt att också placera in dem i verksamheter som pågick utanför nationalstaten” och ”inte bara frågan om att försöka förstå de islamiska organisationerna som deltagare i det svenska ’integrationsprojektet’”. Föreningsformen var en form som verksamheten antagit i den svenska kontexten.[39] Liknande anpassningar kan iakttas i andra europeiska länder.[40] Ser man integration ur ett vidare perspektiv där den svenska nationalstaten försöker integrera i synnerhet nya medborgare, som unga och invandrare, i nationens föreställda gemenskap blir likheterna med ungdomspolitiken tydliga. Politik och bidragssystem fokuserar på en föreningsform, som just därför blir ett fördelaktigt sätt att organisera sig även för verksamheter och grupper som inte ingår i de etablerade frivilligorganisationerna och som samtidigt är medlemmar i transnationella gemenskaper och kulturströmningar.

Den efter bidragen mest framträdande motivering som representanter för Sverok gett sina medlemmar till att förbundet behövs är att möta medial kritik mot verksamheterna. Förbundet får här en roll som en försvarare som kan rycka in när ofta mycket unga medlemmar och föreningsföreträdare annars själva skulle ha behövt bemöta en ibland aggressiv medieopinion. Bemötandet av medial kritik mot rollspel och lajv som våldsbefrämjande aktiviteter var ett återkommande diskussionsämne i medlemstidningen under nittiotalet. Under 2000-talet har förbundet bemött liknande kritik mot såväl datorspel som rollspel. Minnet av sådana strider tycks fortfarande ha identitetsskapande betydelse för Sverok som organisation. Jubileumsboken *Sverok 20 år* ger rollspelskritiken stort utrymme och exemplifierar bland annat med *Expressen*-rubriken ”Mordförening får miljoner” från 1995, för att sedan, med viss tillfredställelse, konstatera att förbundets medlemstal omedelbart ökade.[41]

Trots alla skillnader i karaktär och medlemmarnas bakgrund har rollspel och datorspel också det gemensamt med muslimsk religionsutövning att engagemanget i dem inte betraktas som självklart positivt, exempelvis i media. Att anamma etablerade organisationsformer kan ses både som en legitimeringsstrategi och som ett sätt att organisera sig till försvar.[42] Dessa incitament kan ha bidragit till att just dessa samtida rörelser väljer att organisera sig enligt de av staten understödda och mest etablerade modellerna. Samtidigt har Ibn Rushd som företrädare för invandrare bidragit till att stärka (de övriga) folkbildningsorganisationernas demokratiska legitimitet. Det är en, bland dessa, återkommande (men inte oemotsagd) uppfattning att det nya studieförbundet stärker deras arbete med integration genom att både tillföra kompetens och vända sig till nya grupper.[43] På ett liknande sätt torde Sveroks framgångsrika med-

lemsvärvning och låga medelålder bland sina företrädare bidra till att stärka Ungdomsstyrelsens legitimitetsskapande bild som framgångsrik myndighet och uppnå dess av regeringen fastställda mål. Finansiärerna söker legitimitet genom de nya organisationerna. Sveroks grundare var snarare ute efter att legitimera och ekonomiskt möjliggöra verksamhet. Detta gäller sannolikt även merparten av dem som senare grundat och anslutit föreningar till Sverok. Det är inte orimligt att anta att det också gäller de aktiva i Ibn Rushd.

Nätverksorganisering i Folkrörelsesverige – och organisering på nätet

Likheten mellan Sverok och äldre organisationer är emellertid mer komplex än vad den kan te sig vid första påseende. Inte minst värvningsstrategin tycks ha fått konsekvenser för strukturen. Redan tidigt var taktiken att underlätta för redan existerande spelargrupper och näraliggande verksamheter (som konvent) att organisera sig i föreningar. Man försökte därför göra det så lätt som möjligt att grunda föreningar. Tröskeln sänktes till exempel genom tillhandahållande av standardstadgar som lätt kunde antas genom ett konstituerande årsmöte på mycket kort tid. Avgiften för föreningar som ville ansluta sig till Sverok sattes till noll. När förbundet började erhålla statsbidrag fördelade man istället merparten av dessa till föreningarna.[44] Sverok kan i detta tidiga skede sägas ha fullföljt ungdomspolitikens fokus på massorganisering av rent ekonomiska skäl. Bidragssystemen har i sin tur sin bakgrund i den ovan beskrivna föreställningen om de demokratiska effekterna av föreningsverksamhet som institutionaliserats i ungdomspolitiken.

Intressant nog blev resultatet av att en organisation byggdes upp som på detta sätt var anpassad till det då existerande bidragssystemet inte att den blev helt likformig med de äldre organisationerna. Istället fick föreningarna i Sverok en jämförelsevis stark ställning som medlemmar i förbundet, inte bara i distrikten som i de flesta andra riksförbund. Samtidigt kom de enskilda föreningarna att uppfattas som utbytbara. Flera av de grunddrag som kunde observeras redan under förbundets tillblivelseperiod – och som då framstod som i högsta grad pragmatiskt motiverade – finns fortfarande kvar och vidarebefordras nu i form av mer eller mindre implicita normer.[45] Företrädare för organisationen beskriver själva detta i termer av ”organisationskultur”. Strategin att Sverok som förbund uppmuntrar bildandet av föreningar och överlåter värvandet av individuella medlemmar till dessa framstår som en sådan norm. En norm som ofta uttrycks explicit är att ekonomiska resurser i största möjliga mån ska fördelas till föreningarna. Verksamheten ska utformas så nära medlemmarna som möjligt, dvs. av ideella krafter i föreningarna. Företrädare för Sverok poängterar ofta också att detta är vad bidragspengarna är avsedda för. Uppfattningen om demokrati i Sverok framstår i dessa formuleringar som mer direktdemokratisk än i den etablerade organisationsmodellen.

Idag har Sverok något över 1700 föreningar av varierande storlek och livslängd. Vill man hårddra det kan man hävda att merparten av Sveroks organisation inte alls påminner särskilt mycket om den etablerade svenska organisationsmodellen. En stor del av verksamheten tycks istället äga rum i små grupper av rollspelare, lajvare eller konfliktspelare som träffas under relativt informella förhållanden och utövar sin hobby, men som för att underlätta detta har organiserat sig i en formell förening som är medlem i Sverok. Å andra sidan finns också större evenemang som arrangeras av personer som för ändamålet sluter sig samman i föreningar som inte nödvändigtvis fortsätter att existera sedan evenemanget är genomfört. Föreningsformen blir det som möjliggör för enskilda och grupper av utövare att arrangera verksamhet och evenemang som varierar i storlek från några unga som spelar spel hemma hos sina föräldrar till konvent och lajv som engagerar hundratals personer och enorma mängder ideellt arbete. Sådana större evenemang finansieras naturligtvis inte enbart med föreningsbidrag från Sverok. Däremot är det troligt att medlemskapet bidrar som en legitimerande faktor i kon-

takter med andra tänkbara finansiärer, som exempelvis kommuner, landsting, Allmänna arvsfonden Stiftelsen Framtidens kultur eller kommersiella finansiärer.

Om denna beskrivning är riktig rör det sig snarast om en nätverksstruktur där vissa av noderna av olika skäl antar den juridiska formen av ideella föreningar och som understöds av ett riksförbund (med distrikt) bestående av ideellt arbetande personer hämtade ur nätverket. Denna organisation bör emellertid inte uppfattas som illusorisk eller lagd ovanpå nätverket. Snarare kan man vänta sig att någonting sker i mötet mellan organisationsformerna. Den etablerade riksorganisationens form har översatts till en ny typ av kontext och omtolkats i mötet med en nätverksstruktur som påminner betydligt mer om hur forskningen menar att civilsamhället utvecklas idag. Rimligen innebär detta att även de demokratiska formerna ser olika ut i olika delar av organisationen.

Inte heller bilden av ett Sverok bestående av små spelföreningar och större evenemangsföreningar är emellertid fullt rättvisande. Visserligen återger den vad man inom Sverok idag uppfattar som en gammal och etablerad föreställning om hur typiska Sverokföreningar ser ut. Den tillväxt som förbundet har uppvisat under de senaste åren har emellertid skett huvudsakligen i en helt annan typ av föreningar, nämligen de som i Sverok beskrivs som ”stora internetbaserade föreningar”. Dessa föreningar har sin huvudsakliga verksamhet på Internet. Det kan till exempel röra sig om communities, Internetbaserade spel eller andra verksamheter. Ofta handlar det om en webbplats som drivs av en förening där användarna är (eller kan bli) medlemmar. Sådana föreningar kan på mycket kort tid bli mycket stora. Idag finns flera föreningar med flera tusen medlemmar. Blir webbplatsen impopulär kan medlemmarna å andra sidan försvinna. Även en mycket stor förening kan således ha en tämligen kort livscykel. Webbplatsernas förhållande till varandra är alltså inte helt olika kommersiella aktörers.

Även inom Sverok har fenomenet mötts med viss skepsis. Att skapa en fungerande demokrati inom en sådan förening ställer helt nya krav. Likaså möter förbundet utmaningar när de nya föreningarna ska inordnas i existerande normsystem, både inom Sverok och i förhållande till finansiärerna. Ett problem är till exempel att deras medlemmar inte är koncentrerade till ett län eller en kommun. Deras naturliga hemvist uppfattas som en plats på Internet, inte som en adress i det fysiska rummet. Det har också visat sig att årsmöten kan få betydligt fler närvarande om de hålls på nätet än om man försöker samla medlemmarna på en fysisk plats. Att översätta formen föreningsårsmöte till det nya miljö som nätet utgör är emellertid ingen lätt sak. Det kan visserligen ha fördelar framför möten i det fysiska rummet, till exempel i fråga om dokumentation. Kommunikationen anses emellertid försvåras och större krav ställs på moderatorer och mötesordförande. Existerande gränssnitt som chattkanaler tycks ha svårt att hantera mer än ytterst begränsade antal personer på en gång. Ändå föredrar de flesta sådana föreningar att ha möten i realtid, huvudsakligen i syfte att förkorta tidsåtgången.[46]

Demokratiska former helt lokaliserade till nätet kan antas ha en lång utveckling framför sig. Värvningsstrategier på Internet har redan nu haft sitt stora genombrott. I USA skrevs historia i och med Barack Obamas användning av Internet och andra nätverksmodeller under valkampanjen 2008. Även om vi istället ser till Internetbaserade organisationer tycks dessa stå inför sitt politiska genombrott i Sverige. Piratpartiet kan i mångt och mycket ses som en frukt av politiska frågor som huvudsakligen relaterar till Internet och medlemsvärvningen tycks huvudsakligen ske där. När detta skrivs är Piratpartiet Sveriges till medlemsantalet tredje största parti (efter Socialdemokraterna och Moderaterna). Dess ungdomsförbund Ung Pirat är enligt egen uppgift det med god marginal största politiska ungdomsförbundet. I båda fallen är medlemskapet gratis. Liksom i Obamakampanjen sker Piratpartiets finansierasing på frivillig basis där mikrodonationer enligt dem själva spelar en stor roll. Liksom i de Internetbaserade föreningarna i Sverok sker också en stor del av organiseringen av allt att döma på nätet. Bloggar och forum tycks vara viktiga platser för den politiska diskussionen (såväl internt som externt, en skillnad som dock inte är lika självklar längre). Enligt uppgift hålls även Pirat-

partiets årsmöten på nätet.[47] Huruvida dessa besluts- och organisationsformer kommer att kunna utvecklas tillräckligt fort för att kunna hantera de meningsmotsättningar som oundvikligen uppstår inom en politisk rörelse återstår att se.

Liksom de nya föreningarna inom Sverok befinner sig Piratpartiet och Ung Pirat i gränslandet mellan etablerade organisationsformer och nya mediala kontexter. Redan existensen av ett ungdomsförbund antyder att existerande föreställningar om hur ett parti bör se ut har en roll en spela som förebilder för Piratpartiet. Liksom andra partier är Piratpartiet en massrörelse baserat på individuellt medlemskap och med en nationell struktur som nu befinner sig i sin uppbyggnadsfas. Det finns också ytterligare tecken på en snabb anpassning till de etablerade formerna. I likhet med de flesta andra ungdomsförbunden och ungdomsorganisationer som Sverok är Ung Pirat exempelvis med i LSU (Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer) och erhåller bidrag från Ungdomsstyrelsen.[48]

Enligt ett pressmeddelande från Sverigedemokratisk Ungdom räknar även de med sådana bidrag så snart som nästa år.[49] Det är tänkbart att detta kommer att leda till ett ifrågasättande om ifall enbart de demokratiska formerna ska vara avgörande, eller även det politiska innehållet. Den representativa demokratin bygger på fri åsiktsbildning och föreningsfrihet. Hittills har denna föreningsfrihet ansets vara en positiv frihet i så pass stor utsträckning att man ansett att politiska partier skall skattefinansieras oavsett åsiktsinriktning. Den jämställda åsiktsbildningen är här det överordnade värdet. När det gäller ungdomsorganisationer står det emellertid klart att den medborgerliga bildning som understöds innebär mer än bara formfrågor. Samtidigt sätts den i motsats till en ”fostran” som undergräver autonomin. Föreningen av en sådan normativt definierad medborgarbildning och en frihet från styrning uppifrån i ett statsfinansierat system kan mycket väl förutsätta en åsiktsmässigt homogen och möjligen också tämligen avgränsad nationalstat.

Från fostran till egen erfarenhet?

Sambandet mellan överskådlighet och politisk sammanhållning var något som redan Aristoteles var på spåren.[50] Det politiska samtalets avgränsning till den nationella kontexten är kanske å andra sidan inte längre möjlig. Samtalets plats är i alla fall inte längre fullt så fysisk som den var på torget i antikens Aten, eller för den delen i de amerikanska småstäder som Tocqueville mötte. Detta innebär dock inte att föreningarnas tid är ute. Kanske innebär det tvärtom att det är först nu som de avskiljs ifrån lokalsamhället och antar egen form i ett nytt transnationellt civilsamhälle.

Inte heller denna transnationalitet är emellertid given. Visserligen representerar såväl islam som den nya tidens fritidsnöjen och sociala rörelser transnationella strömningar. Geografiska och språkliga gränser och kommunikationssvårigheter spelar emellertid också aktiva roller i utformningen av nya kommunikationsmönster. Så gör tydligen även nationalstaten själv. Föreningsformen och statens finansiering av verksamhet i förenings- eller studieförbundsform bidrar till att knyta transnationella verksamheter till nationalstatens fysiska ramar och geografiska indelningar, men också till att inom dessa stärka de föreställningar om demokrati som redan finns etablerade här i Sverige, kanske till och med i organisationer som Piratparitet som bildas i uttalad protest mot de etablerade partierna.

Över tid får man dock konstatera att synen på organisationernas autonomi som någonting positivt har stärkts. Medan man i 1800-talets bildningscirklar tänkte sig att arbetarnas bildning gynnades av att de *deltog* i cirklarnas ledning är Sverok en ungdomsorganisation där den ”vuxne” fostraren ter sig alltmer avlägsen, en organisation som därtill aktivt försöker undvika att styra verksamheten i sina egna medlemsföreningar och som fram tills helt nyligen inte haft fler synpunkter på deras organisationsform än de som uppfattats som villkor i Ungdomsstyrelsens bidragsgivning. I den meningen tycks man ha rört sig ifrån 1800-talets fostransbeton-

ade svenska bildningssyn i riktning mot Tocquevilles fokus på den demokratiska förmågan som någonting som stärks inte genom instruktion, utan genom övning och erfarenhet, genom möjligheten att påverka sitt eget liv, om än aldrig så lite.

Fortfarande kvarstår dock ambitionen att påverka organisationsformen, och därigenom de erfarenheter som görs, samt föreställningen att formen ur detta perspektiv är viktigare än innehållet. Såväl fritidssysselsättningar som religion uppfattas i många fall sakna politiska implikationer. Detta antagande tycks vara en förutsättning för en syn där deras demokratiska implikationer värderas utifrån organisationsformen. Man kan fråga sig om Sveriges stöd till fritidsverksamheter, politik och religiös bildning kommer att fortsätta att prioritera form framför innehåll i en tid då ett inom nationen homogent innehåll inte längre kan förutsättas.

Sverok, Ibn Rushd och Piratpartiet organiserar sig alla i relation till både en existerande nationalstat och ett framväxande samhälle, som möjligen kan beskrivas som präglat av transnationella nätverk. De nya rörelserna kan emellertid inte läsas som skilda ifrån nationalstaten och de organisationer som byggts upp under dess inflytande. Tvärtom agerar de nya rörelserna i förhållande till dessa, och ibland inom och genom dem. Vissa nya rörelser anpassar sin organisation efter förväntningarna, andra tycks inte göra det. Hur mötet mellan en transnationell rörelse och nationalstaten gestaltar sig i den organisatoriska praktik som blir resultatet är svårt att avgöra. De här nämnda organisationerna ter sig dock alla som relevanta exempel. De är produkter av rörelser i samtiden anpassade till staten (som samtidigt försöker anpassa sig till, men också styra, samtiden). De kan därför väntas skilja sig ifrån organisationer som har sin struktur med sig sedan tidigare men anpassar sig till samtiden, vare sig det rör sig om ABF eller staten Sverige.

Oavsett vilken väg ungdomspolitiken och andra relevanta politikområden tar är det troligt att också dessa nya organisationsformer är relevanta som studieobjekt för oss som intresserar oss för utvecklingen i dessa frågor. Här skapas framtidens föreställningar om demokrati. Liksom själva organisationsformerna är dessa kanske inte alltid exakt de som ungdomspolitikens upphovsmän tänker sig, men i ett vidare perspektiv är det kanske någonting vi bör vara glada för. Demokrati är rimligen någonting som svårligen kan läras ut, men som vi däremot kan lära oss själva – genom erfarenheten att fatta beslut tillsammans

Noter

1 SOU 2009:28, s. 51.

2 Jfr Ljungberg (2009) och Bjurström (2006).

3 Tocqueville (1997), Ehrenberg (1999).

4 Aristoteles (2003), Tocqueville (1997), Ehrenberg (1999), Habermas (1997).

5 Lundgren (2003).

6 Aristoteles (2003).

7 Lundgren (2003).

8 Gustavsson (2007).

9 SOU 2007:66, Wijkström & Lundström (2002).

10 Wijkström & Lundström (2002).

11 Deras regionala nivå är emellertid inte medlemmar i denna ideella förening. Istället är de separata juridiska personer där medlemsorganisationernas regionala nivåer är medlemmar. Se Folkbildningsrådet (2008) för en beskrivning av förhållandena idag, samt Sundgren (2007) för en beskrivning av studieförbundens tidiga historia.

12 Augustsson (2008), Ehrenberg (1999), Hemström (2007), Wijkström & Lundström (2002).

13 Brattström & Singer (2009).

14 Ahrne, Boström & Forsell (2004).

[15] Von Essen (2008).

[16] Wijkström & Lundström (2002)

[17] Sundgren (2007: 82ff).

[18] Jfr Michelletti (1994) och Trägårdh (2007).

[19] Billig (1995).

[20] Bjurström (2006), Berggren (1995).

[21] Se Bjurström (2006) eller Ljungberg (2009) ang. 1950-talets ungdomspolitik.

[22] Ljungberg (2009), SOU 2007:66, SOU 2009:29, ang. isomorfi se DiMaggio & Powel (1983).

[23] Jeppsson Grassman & Svedberg (2007), Trägårdh (2007), Vogel m.fl. (2003), SOU 2000:1, SOU 2007:66, Putnam (1996), Putnam (2000).

[24] Prop. 2005/06:192.

[25] SOU 2000:1, SOU 2007:66, SOU 2009:16, jfr t.ex. Wijkström & Lundström (2002), Amnå (2007), Norberg (2009), samt Putnam (2000).

[26] Amnå (2007), Jeppsson Grassman & Svedberg (2007), Wijkström & Lundström (2002).

[27] Papakostas (2003).

[28] Nordvall (2008).

[29] I ett pågående forskningsprojekt analyserar Erling Bjurström, Carin Falkner, Bernt Gustavsson, Henrik Nordvall och undertecknad demokratiska lärprocesser i svenska folkbildande organisationer. I projektet ingår studier av ABF, Sverok och det muslimska studieförbundet Ibn Rushd. Följande beskrivning av Sverok bygger på de intervjuer och annan informationsinsamling som nu har påbörjats inom projektet. Den huvudsakliga källan här är förbundets medlemstidning. Denna har under de senaste 20 åren omväxlande hetat *Signaler från Sverok*, *Saga* och *Sverox*. Andra skriftliga källor är förbundets webbplats (inklusive forum) samt jubileumsboken *Sverok 20 år* (Brodén 2009).

[30] Brodén (2009), *Signaler från Sverok* nr 11, (1992), Sveroks webbplats, Sveriges Unga Muslimers webbplats, Ung Pirats webbplats.

[31] *Sverox* nr. 1-48 (1997-2006), *Signaler från Sverok* nr. 49-5x (2006-2009).

[32] De beskrivna normerna kommer till uttryck i intervjuer, återkommande i *Signaler från Sverok* under hela perioden, på Sveroks webbplats, samt i utredningar gjorda i Sverok (Heath & Johansson 1999, Sverok 2006).

[33] Widig (2008), Westerling (2009).

[34] Som alternativ framställs ibland mål som påminner om Ungdomsstyrelsens. Diskussionen kring formella målformuleringar tycks formera sig mellan den senare och formuleringar som hänvisar till verksamheten.

[35] Jfr Eriksson och Lundberg (2008).

[36] Jfr Papakostas (2003).

[37] Eriksson och Lundberg (2008).

[38] Eriksson & Lundberg (2008).

[39] Carlbom (2009), se även Carlbom (2006).

[40] Pedersen (1999).

[41] *Signaler från Sverok* nr 4-24 (1989-1994), *Saga* nr 1-5 (1996-1997), *Sverox* nr 1-48 (1997-2006), *Signaler från Sverok* nr 49-x (2006-2009), Brodén 2009, intervjuer.

[42] Pedersen (1999).

[43] Eriksson & Lundberg (2008).

[44] *Signaler från Sverok* nr 4-24 (1989-1994), Brodén (2009).

[45] Jfr March & Olsen (1989).

[46] I Sveroks arbete med detta ingår bl.a. demokratiprojektet Nätkraft. Beskrivningen bygger på intervjuer, samtal och internt material ifrån detta projekt.

[47] Piratpartiet (2009), Ung Pirat (2009).

[48] Piratpartiet (2009), Ung Pirat (2009). Sverigedemokratisk Ungdom hör däremot inte till medlemmarna i LSU. Det är å andra sidan inte heller MUF eller LUF. I de senare fallen torde detta dock inte på samma sätt hänga samman med legitimitet.

[49] Sverigedemokratisk Ungdom (2009).

[50] Aristoteles (2003) menade t.o.m. att en stat inte bör vara större än att man kan överblicka den från dess högsta punkt och att alla medborgare kan känna igen varandra.

Referenser

Amnå, Erik (2007) ”Associational Life, Youth, and Political Capital Formation in Sweden: Historical Legacies in Contemporary Trends”, Trägårdh (red.) (2007).

Ahrne, Göran, Magnus Boström & Anders Forsell (2004) ”Meningen med föreningen. Vad är frivilligt i frivilligorganisationer?”, Magnus Boström m.fl. (red.). *Den organiserade frivilligheten*, Malmö: Liber.

Aristoteles (2003) *Politiken*, kommentar av Karin Blomqvist, Sävedalen: Åström.

Augustsson, Oskar Z. (2008) *Ideella föreningar – i princip orörda av ”juridikens döda hand” – när blir de juridiska personer? – En utredning om ideella föreningars rättskapacitet, c-uppsats vid juristprogrammet*, Örebro Universitet.

Berggren, Henrik (1995) *Seklets ungdom: retorik, politik och modernitet 1900-1939*, Stockholm: Tiden.

Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*, London: Sage.

Bjurström, Erling (2006) ”Hur gammal är den nya ungdomspolitiken? Om ungdomskultur, kronocentrism och det moderna ungdomspolitiska projektet” i *Lokus* 2/06.

Brattström, Margareta & Anna Singer (2009) ”Rättsliga förutsättningar för underåriga att ingå i ideella föreningars styrelser” i SOU 2009:29 *Fritid på egna villkor*, betänkande av Utredningen om vissa frågor om bidrag till ungdomsorganisationer m.m.

Brodén, Martin (2009) *Sverok 20 år*, Linköping: Sverok.

Brubaker, Rogers (1996) *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

Carlbom, Aje (2006) “An Empty Signifier: The Blue-and-Yellow Islam of Sweden”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 26(2).

Carlbom, Aje (2009) “Islamisk aktivism på gott och ont”, *Invandrare & minoriteter*, 2/2009.

DiMaggio, P. J. & W. W. Powell, (1983). “The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields”, *American Sociological Review*, No. 48.

Ehrenberg, John (1999) *Civil Society: The Critical History of an Idea*, New York: New York University Press.

Eriksson, Lisbeth & Martin Lundberg (2008) *Ibn Rushd – ett nytt studieförbund. En utvärdering av Ibn Rushds väg till statsbidragsberättigat studieförbund*, Stockholm: Folkbildningsrådet.

Essen, Johan von (2008) *Om det ideella arbetets betydelse: en studie om människors livsåskådningar*, Uppsala Studies in Faiths and Ideologies, Nr 18, Uppsala: Uppsala universitet.

Folkbildningsrådet (2008) *Årsredovisning med verksamhetsberättelse*. Stockholm: Folkbildningsrådet.

Gustavsson, Bernt (red.) (2007) *Bildningens förvandlingar*, Göteborg: Daidalos.

Habermas, Jürgen. (1989) *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Heath, Carl & Lars Johansson (1999) *Vaddå demokrati? En titt på Sverok och dess organisation*, inhämtad från www.sverok.se 2009-05-07.

Hemström, Carl (2007) *Organisationernas rättsliga ställning*, sjunde upplagan, Stockholm: Norstedts.

Jeppsson Grassman, Eva & Lars Svedberg (2007) "Civic Participation in a Scandinavian Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden", Trägårdh (red.) (2007).

Ljungberg, Elisabeth (2009) *Ungdomar, Utveckling och Utmaning. Studier av samhälls- och identitetsskapande processer i 1990-talets ungdomspolitik*, Mid Sweden University Thesis 65, Sundsvall: Mittuniversitetet.

Lundgren, Frans (2003) *Den isolerade medborgaren. Liberalt styre och uppkomsten av det sociala vid 1800-talets mitt*, Hedemora: Gidlunds förlag.

March, James. G., & Johan P. Olsen (1989) *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. New York: Free Press.

Micheletti, Michele (1994) *Det civila samhället och staten: Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*, Stockholm: Fritzes.

Norberg, Johan (2009, kommande) "The development of the Swedish sports movement between state, market and civil society", Annette Zimmer & Adalbert Evers (red.) *Third Sector Organizations Fazing Turbulent Environments*, Münster: University of Münster and CINEFOGO, Civil Society and New Forms of Government in Europe.

Nordvall, Henrik (2008) *I skärningspunkten mellan det globala och det lokala. Tolkningsprocesser och koalitionsbyggande i organiseringen av lokala sociala forum*, Linköping studies in behavioural science, Nr 125, Linköping: Linköpings universitet.

Papakostas, Apostolis (2003) *Mer organisation med färre människor och många organisationer med få frågor*, Score rapportserie 2003:6, Stockholm: Stockholms universitet.

Pedersen, Lars (1999) *Newer Islamic Movements in Western Europe*, Research in Migration and Ethnic Relations Series, Aldershot: Ashgate.

Putnam, Robert D. (1996) *Den fungerande demokratin: Medborgarandans rötter i Italien*, Stockholm: SNS bokförlag.

Putnam, Robert D. (2000*) Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster.

Signaler från Sverok (1989-1994), nr 4-24 samt (2006-2009), nr 49-62, Linköping: Sverok.

Sverox (1997-2006), nr 1-48, Stockholm: Norstedts tryckeri.

Saga (1996-1997), nr 1-5, Solna: Saga.

SOU 2000:1: *En uthållig demokrati! Politik och folkstyrelse för 2000-talet*, Demokratiutredningens slutbetänkande.

SOU 2007:66, *Rörelser i tiden*. Folkrörelseutredningens slutbetänkande.

SOU 2009:29. *Fritid på egna villkor*, betänkande av Utredningen om vissa frågor om bidrag till ungdomsorganisationer m.m.

Sundgren, Per (2007) *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*, Stockholm: Carlssons.

Sverigedemokratisk Ungdom (2009) "Sverigedemokratisk Ungdom redo för statsbidrag!", pressmeddelande 2009-04-12, www.sdungdom.se 2009-05-07.

Sveriges unga muslimers webbplats www.ungamuslimer.se 2009-05-06.

Sverok (2006) Slutrapport distriktsutredningen 2005/2006, www.sverok.se 2009-05-07.

Sveroks webbplats www.sverok.se 2009-05-06.

Tocqueville, Alexis de (1997) *Om demokratin i Amerika*, Stockholm: Atlantis.

Trägårdh, Lars (2007) "Democratic Governance and the Creation of Social Capital in Sweden: The Discreet Charm of Governmental Commissions", Trägårdh (red.) (2007).

Trägårdh, (red.) (2007) *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*, Oxford: Berghahn Books.

Ung Pirats webbplats www.ungpirat.se 2009-07-10.

Westerling, Anna (2009, kommande) *Lajv som liv/liv som lajv. Om drivkrafter i en subkulturell verksamhet*¸ examensarbete i industriell ekonomi vid KTH.

Widing, Gabriel (2008) *Autonoma världar. En estetisk studie av deltagande och rolltagande i levande rollspel*, magisteruppsats i estetik vid Södertörns högskola vårterminen 2008.

Wijkström, F. & Lundström, T. (2002) *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*, Stockholm: Sober förlag.

Vogel, Joachim, Erik Amnå, Ingrid Munck, Lars Häll, Mikael Hjerm & Sven-Erik Johansson (2003) *Föreningslivet i Sverige: Välfärd, Socialt kapital, Demokratiskola, Levnadsförhållanden*, Rapport nr 98, Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Tobias Harding (f. 1975) har doktorerat vid Tema Q med Erling Bjurström som handledare. I sin avhandling analyserar han svensk kulturpolitik med tonvikt på hur föreställningar om en nationell kultur institutionaliseras i denna. Efter ett och ett halvt år i det statliga utredningsväsendet är han nu tillbaka och arbetar med ett projekt om demokrati som bildning i svenska frivilligorganisationer.